

❑ **Éva Csáki**

A SHOR PHILOLOGIST AND FOLKLORIST

Lubov Arbachakova is a native Shor philologist and folklorist. She feels responsible for especially the oral Shor traditions left, but hard to be found any longer. Both in her narrow circles: in the family, among relatives, and in the far off villages she has carried out numerous fieldwork researches. One of the results is published in her latest book *Alip Qusqun*, together with a CD.

It is vital for endangered languages to be remembered this way or another. Arbachakova managed to solve it perfectly, for she produced a really elegant form of a monument in the shape of a tiny booklet.

❑ **Sultan Tulu**

HALAÇ DİLİ GRAMERİ

İran’da Halaççanın grameri üzerine Farsça olarak yeni bir kitap yayımlandığı haberini aldım.¹

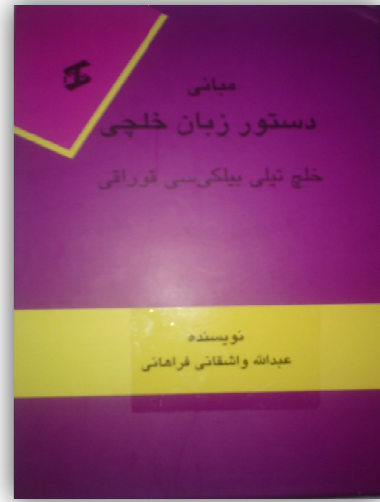
Vāšqānī Farāhānī, Abdullah (1391/2012). *Mebāni-ye destūr-e zebān-e Xalacī* (Xalaç Tili Bilgisi Qurağı). Tehrān, Vayna.

Kitap, Halaççanın gramerinin yanı sıra Halaçça Sözlük’ün ‘A’ maddesini de içermektedir. Sözlük muhtemelen ileride tamamlanacaktır. Kitapta “Mahan Yārum” başlıklı bölümde yazar Abdullah Vaşkani Ferahani yaşadığı bölgeyle ilgili anılarından da söz etmektedir.

Halaçlar bugün, Qom, Arāk, ve Sāva (Orta İran) adlı coğrafyanın bulunduğu üçgende yaşamaktadırlar. Halaçlar, Kaşgarlı Mahmut’ta adı geçen Argu’ların halefidirler. Kaşgarlı Mahmut’a göre, Halaçların asıl geldikleri ülke İsbicāb, Talas ve Balasagun arasında bulunmaktadır. Bu veri A. von le Coq tarafından da tasdik edilmektedir. Halaççanın kâşifi olan Gerhard Doerfer, Argu ve Halaçça arasındaki sıkı bağ üzerine çalışmalarında değinmiştir.²

1968-1972 yıllarında Almanya, Göttingen Türkoloji kürsüsünce yapılan araştırma gezilerinde Halaçça birçok zengin malzeme derlenmiş ve bunların çoğu yayımlanmıştır. Bunlardan G. Doerfer vd.nin şu çalışmalarını belirtmek isteriz: *Halaçça Materyaller (Khalaj Materials)*, Bloomington 1971. 1980); *Halaçça Foklor Materyalleri* (Semih Tezcan ile), (*Folklore-Texte der Chaladsch, Turkologica*. Bd. 19, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1994); *Halaçça Sözlük (Harrab lehçesi)*, (*Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Harrab)*, (Budapest 1980); *Halaççanın Sözcükleri ve Dil Coğrafyası (Lexik uns Sprachgeographie des Chaladsch)*, Wiesbaden 1987); *Halaççanın Grameri (Grammatik des Chaladsch)*, Wiesbaden 1988).

Göttingen’deki bu çalışmalardan başka Halaççanın tanıtımı amacıyla İranlı Türkolog Cevad Hey’et, 1988 yılından başlayarak Halaççaya yönelmiş ve Halacistan’a giderek yerinde incelemelerde bulunmuştur. *Varlık* dergisinde yayımladığı “Halaç Türkçesi” makalesinde Halaççanın kimi karakteristik özelliklerini ortaya koymuş ve bazı metinlere de yer vermiştir.³ Arabgol’un verdiği bu bilgi, Saadet Çağatay’ın *Türk Lehçeleri Örnekleri*’nde yer alan kısım ile aynıdır.⁴

Kitap duyurusunu yaptığımız yazar Vaşkani'nin adını biz yine Cevad Hey'et'in başka bir makalesinde görüyoruz (bk. *Varlık*, 71-5, 1989 Şubat-Mart, 16-17). Hey'et bu makalesinde yazardan derlediği Halaçça atasözlerini de yayımlamıştır. Bu atasözleri Doerfer'e göre Vâşqān (Kuzey Halacistan'da) değişkesinin tipik ağız özelliklerini ortaya koymaktadır. Doerfer, aynı kaynak kişi olan Farāhānī'den derlenen bu atasözlerini değerlendirerek Muharrem Ergin'e Armağan kitabında yayımlamıştır.⁵ G. Doerfer'in bu makalesi Tebriz'de *El Bilimi* dergisinde Arap harfleriyle Azeri Türkçesinde yayımlanmıştır. Tehlikedeki Diller Dergisi'nde yayımlanması amacıyla makale Türkiye Türkçesine de aktarılmıştır.

Halaçça üzerine son yıllar zarfında en çok emek verenlerden biri de İran'da Cevat Hey'et'den sonra Ali Asgar Camrasi olmuştur. Onun daha çok Şehriyar'ın 'Heyder Babaya Selam' adı ile tanıdığımız kitabına nazire olarak yazdığı "Karşu Baluk'ka Salam" adlı çalışması ile öne çıktığını görüyoruz. Camrasi'nin tamamen ulusal bilinçle kendini Halaççanın tanıtılmasına adanmış ve bu amaçla internet ortamından yoğun biçimde yararlandığını görüyoruz.⁶ Halaç geleneklerinin ve folklorunun tanıtımı bakımından da Camrasi'nin çalışmaları oldukça kayda değerdir.

Yukarıda belirtildiği üzere, Halaççanın Türk dilleri arasındaki yerini ve konumunu belirleyen ve bu Türkçe değişkenin gramerini ilk yazan ise Gerhard Doerfer olmuştur. Kitabının duyurusunu yaptığımız Farāhānī'nin Halaçça Grameri ise, Farsça olarak yayımlanmıştır. Kitap elimize henüz ulaşmamakla birlikte, böyle bir kitabın yayımlanması , yakın bir zamanda yitme riski ile karşı karşıya bulunan bir dili tanıtmaya ve diriltmeye çabaları oldukça önemli ve takdire değerdir.

❑ **Ülkü Çelik Şavk**

CAMBRIDGE TEHLİKEDEKİ DİLLER VE KÜLTÜRLER GRUBU VE ÜÇÜNCÜ CAMBRIDGE TEHLİKEDEKİ DİLLER KONFERANSI

CAMBRIDGE ENDANGERED LANGUAGES AND CULTURES GROUP AND THE THIRD CAMBRIDGE CONFERENCE ON ENDANGERED LANGUAGES

Dünyanın en saygın ve köklü eğitim kurumlarından biri olan Cambridge Üniversitesi öğretim elemanları ile farklı akademik kurumlardan akademisyenlerin katılımı ile oluşturulan *Cambridge Tehlikedeki Diller ve Kültürler Grubu*,⁷ tehlikedeki dil olgusunu 'kuramsal ve uygulamalı' olarak ele almakta ve 'disiplinlerarası' bir yaklaşım izlemektedir. Daha çok dilbilimci ve antropologların fikir alışverişi yapmak ve yok olma üzere olan dil ve kültürlerle ilgili ortak endişeleri dile getirmek ve tartışmak üzere yola çıkan bu grubun kısa vadeli amacı, tehlikedeki dil ve kültürlerle ilgili belgeleme sürecine hız kazandırmak uzun vadede ise çok daha geniş kitlelerin ilgisini çekerek araştırmalar için daha güçlü kaynaklar sağlayabilmek.

Seminer ve çalıştaylar düzenleyerek genç bilim insanı adaylarını, tehlikedeki diller konusunda deneyimli uzman akademisyenler ile buluşturan Grup, bu yolla ileride dil ve kültürlerin korunması amacıyla disiplinlerarası çalışmaların yapılabileceği bir diyalog ortamı oluşturmayı hedeflemekte. Grup, disiplinlerarası çalışmaların temel paradigmasını şu şekilde tanımlamakta:

- Yok olma sürecindeki dil ve kültürlerle ilgili belgeleme ve yeniden canlandırma çalışmalarını destekleme,
- Dil ve kültürleri belgeleme çalışmaları için yenilikçi yöntem ve teknolojik unsurlar geliştirerek , tehlikedeki diller ile ilgili yapılacak alan çalışmaları cesaretlendirme,
- Dil ve kültürlerin karşı karşıya bulunduğu tehlikeler hakkında hem Cambridge Üniversitesi bileşenleri hem de kamuoyu ile bilgi paylaşımı yoluyla farkındalık yaratma ve bilinç oluşturma.

Cambridge Üniversitesinin 'tehlikedeki dil' olgusu üzerine çalışmaları bu Grup ile sınırlı değil tabii ki. 2011 yılında Peter K. Austin ve Julia Sallabank⁸ tarafından yayımlanan 'Cambridge Tehlikedeki Diller Elkitabı', üniversitenin 'tehlikedeki diller' olgusu üzerine ciddi ve sistemli yaklaşımını gösteren bir örnek olmuştur. Aynı üniversitenin *Sanat, Sosyal ve Beşeri Bilimler Merkezi (Centre for Research in the Arts, Social Sciences and Humanities)*⁹ de ilki 2011 yılında olmak üzere bir konferanslar serisine başlamıştır. Merkez, 2011'deki temayı *Language Endangerment: Documentation, Pedagogy, and Revitalization Endangerment*;¹⁰ 2012 de gerçekleştirilen ikincisinin temasını ise *Language Endangerment: Methodologies and New Challenges*¹¹ olarak seçmiştir. Temmuz 2013'te düzenlenecek olan Üçüncü Tehlikedeki Diller

Konferansının teması ise, *Language Endangerment: Language Policy and Planning*¹² olarak belirlenmiştir. Konferans için son başvuru tarihi 1 Nisan 2013'tür.

❑ **Süer Eker**

AZ KONUŞURLU KÜÇÜK DİLLER ÜZERİNE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA: 'DUKHAN, A TURKIC VARIETY OF NORTHERN MONGOLIA'

Duha dili ve kültürü üzerine en geniş kapsamlı araştırma ve çalışmaları yapan bilim insanlarından biri olan Elisabetta Ragagnin'in 2010 yılında yayımlanan 'Dukhan, a Turkic Variety of Northern Mongolia: Description and Analysis' (Duhan, Kuzey Moğolistan'ın Bir Türkçe Değişkesi: Tanım ve Çözümlemeler) adlı yapıtı, az konuşurlu Türk dillerinin araştırılması ve belgelendirilmesi bakımından örnek bir çalışma niteliği taşıyor.

Ragagnin Duha Çadırında

Lars Johanson, JofEL'in bu sayısında, 'Özel Yazı' bölümü altında yayımlanan 'Küçük Türk Dilleri' başlıklı makalesinde dilleri konuşur sayılarına göre 'Büyük Diller' ve 'Küçük Diller' şeklinde iki gruba, her iki grubu da kendi aralarında yine konuşur sayılarına göre, bu kez üçe ayırıyor. Konuşur sayısı 500,000'den az olan dilleri 'küçük' (S), 100,000'den az olanlar 'ekstra küçük' (XS) ve 500'den az olanları da 'ekstra ekstra küçük' (XXS) olarak sınıflandırıyor.

Johanson'un sınıflandırmasına göre Duha dili XXS'ye, yani 'ekstra ekstra küçük' diller grubuna dahil edilebilir. Yok olma riski en yüksek grup olan XXS dilleriyle ilgili her türlü değerlendirme, belgelendirme ve yeniden canlandırma çalışması yaşamsal bir öneme sahip.

Ragagnin 'Duhan, Kuzey Moğolistan'ın Bir Türkçe Değişkesi' adlı kitabı Duha dilinin ilk geniş kapsamlı dil bilgisidir. Yazarın 'Dukhan' yazımıyla işaret ettiği Duhanın dil bilgisi malzemesi 'yoğun' alan araştırma ve çalışmalarında elde edilen derlemelere dayalıdır.

Yapıtta okuyucuya, özgün dil ve kültür malzemesinden ve gözlem ve deneyimlerden yararlanılarak kurgulanan zengin bir malzeme sunuluyor; özgünlük, malzeme zenginliği ve çeşitliliği yapının güçlü yanlarından biri olma özelliği taşıyor. Kitapta Duhaların yaşam biçimi, malzeme kültürü ve etnolingüistik arkaplanı ve dilbilimsel malzemeye giriş niteliğinde toplumdilbilimsel incelemeyi de kapsayan bölümün ardından Duhanın ses dizgesi, sözcük yapım ve çekim dizgesi ve eylem kategorilerinden görünüş, kipler ve zamanlar ele alınıyor. Ayrıca 'Nasıl yapılıyor', 'Yaşam Öyküleri', 'Masallar' ve 'Efsaneler' gibi konularına göre sınıflandırılmış zengin bir dil malzemesi de sunuluyor.

Metinlerin sunumunda ilk satırda sesçil IPA tabanlı alfabe ile yazılan ibareler, ardından Türkoloji çalışmalarında kullanılan çevriyazılı biçim geliyor.

Üçüncü satırda ise sözler biçimbirimlere ayrılarak gösteriliyor. Her bir metnin sonunda da İngilizce çevirileri yer alıyor.¹

Kitabın yazarı Elisabetta Ragagnin'in Moğolistan'daki SayanTürkçesi değişkeleri, Batı Moğolca değişkeler, Türkçe-Moğolca dil ilişkileri, dil tipolojisi ve dil teması, Altay halkları folkloru alanlarında yayımlanmış çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Ragagnin halen Almanya'da Göttingen Üniversitesinde görev yapmaktadır.

¹ Kitap ve içindekiler bölümü için bk. http://www.harrassowitz-verlag.de//dzo/artikel/201/004/4043_201.pdf?t=1322214979; İngilizce özet bilgi için bk. http://www.amazon.ca/Dukhan-Turkic-variety-Northern-Mongolia/dp/3447059079/ref=sr_1_2?s=books&ie=UTF8&qid=1356941177&sr=1-2

TURCOLOGICA 76

Elisabetta Ragagnin

Dukhan, a Turkic Variety of Northern Mongolia

Description and Analysis

Harrassowitz Verlag

¹ Bu haberi bize Mustafa Razzaki Bey'e teşekkür ederim.

² krş. Gerhard Doerfer, "Eine sonderbare Stelle bei Mahmūd el-Kāşyarī ", *CAJ.* 31, (1987), 199-208; a.y., Mahmūd al-Kāşyarī, Aryu, Chaladsch, UAJb N.F. 7 (1987), 105-114.)

³ *Torkī-ye Xalac, Varlıq, Persian and Turkish Journal.* 70-4, Teheran, 1988 (Kasım-Aralık), 12-24.

⁴ bk. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri, II, Yaşayan Ağız ve lehçeler.* Ankara 1972, 256-259.)

⁵ Gerhard Doerfer, "Acht Chaladsch Sprichwörter", *Prof.Dr. Muharrem Ergin'e Armağan, Türk Kültürü Araştırmaları.* Yıl: XXVIII/ 1-2, 1990, Ankara 19932, s. 63-69.

⁶ Camrasi'nin 'Xeiec Edebiyatı' adlı blogu için bk. <http://jamrasi.blogfa.com> (ed.)

⁷ <http://groups.ds.cam.ac.uk/celc/>

⁸ K. Austin, Peter ve Sallabank, Julia (ed.) (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages.* Cambridge: Cambridge University Press, xii + 567 s. Kitap değerlendirmesi için bk. Sarı, İsa (2012). 'The Cambridge Hanbook of Endangered Languages'. *TDD/JofEL.* Kış, 2012.

⁹ <http://www.crash.cam.ac.uk/page/2/about-crash.htm>

¹⁰ <http://www.crash.cam.ac.uk/events/1332/>

¹¹ <http://www.crash.cam.ac.uk/page/958/endangered-languages-celc.htm>

¹² <http://www.crash.cam.ac.uk/events/2163>